

Deverbale Wortbildung im Mittelkiptschakisch-Türkischen, Árpád Berta, Turcologica, Bd. 24. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 1996, XVIII+698, ISBN 3-447-03675-3.

Kıpçakçada kullanılmış olan (Berta *Orta Kıpçakça* terimini kullanıyor) eylemlerin türevleri ve çekimlerini, dokuz Kıpçakça eseri temel alarak inceleyen bu çalışma *Giriş* (1-7) bölümü dışında altı ana bölümden oluşuyor: Orta Kıpçakça Eylemler ve Türevleri (11-497), Eylemden Ad Yapım Ekleri (499-599), Eylemden Eylem Yapım Ekleri (601-641), Geniş Zaman (643-661), Ulaş Biçimleri (663-672), Değerlendirmeye İlgili Notlar (673-682).

Giriş bölümünde, çalışma için seçilmiş olan eylemler ve çalışmanın yapısı ile ilgili bilgiler verildikten sonra aşağıda sözü edilmiş olan dokuz Kıpçakça eser tanıtılmış: Kitāb bulgāt al-muštā, Codeks Cumanicus, Kitāb ad-durrat al-mudī'a, Tarcumān turkī wa arabī, Kitāb al-idrāk li-lisān al-atrāk, Al-Ḳawānīn al-kullīya, Munyatu'l-ğuzāt, Moskauer Polowzische Wörterliste, Kitāb at-tuhfa az-zakīya. *Giriş* bölümünde son olarak çalışmada kullanılan yazıçevrimi ve harfçevrimi yönteminden söz ediliyor. Kıpçakça eylemler ve türevlerini içeren ikinci bölümde toplam 147 eylem yer alıyor. Her eylemin önce kök biçimi ve anlamı, sonra da türevleri ve hangi Kıpçakça eser veya eserlerde nasıl görüldüğü veriliyor. Ör.: 2.26. *buw-* 'boğmak' < *boğ-*: *boğ-um*, *buw-un*, *buw-uğ*, *boğ-ul-*, *boğ-anak*, *boğ-az*, *boğ-uzğur*, *boğ-uzla-*.

Üçüncü bölüm eylemden ad yapım eklerinin bir listesinden oluşuyor. Toplam 23 ekten oluşan bu bölümde, tarihsel olarak aynı ekten gelişen biçimler bir arada verilmiş. Örneğin *-k*, *-k̄*, *-g*, *-ğ*, *-w*, *-ı*, *-i*, *-u*, *-ü* biçimleri birlikte ele alınmış. Böylece çok tartışılmış ve tartışılmakta olan sözsonu *-G* sesinin Kıpçakçada ve Kıpçakçadan gelişmiş olan Türk dillerindeki ikili gelişimi konusuna da ışık tutulmuş (Bu konuda bk. Árpád Berta "Zum Wandel des auslautenden *-G* im Kiptschakischen", *Journal of Turkology* 2(2), 1994: 163-195).

Bu ek dışında sırasıyla şunlar yer alıyor: *-m*; *-n*; *-ş*; *-nç*, *-ç*; *-t*; *-gIn*, *-kIn*; *-gIç*, *-kIç*; *-gI*; *-mA*; *-mAk*; *-çAk*, *-çAη*; *-gAn*, *-kAn*, *-An*; *-gA*, *-kA*, *-hA*, *-A*; *-gAk*, *kAk*, *-Ak*; *-Ak*; *-mIr*, *-I*, $\emptyset$; *ulaçlar*; *-(I)gçI*; *-gUçI*; *-dAçI*; *(+çI)*.

Eylemden eylem yapım eklerini inceleyen dördüncü bölüm altı alt bölüm içeriyor. İlki ettirgenlik ekleri olan *-DUr*, *-DIr*, *-Ur*, *-Ir*, *-t*, *-Ar*, *-z*, *-gUr*,

-gUz, -gIz eklerinden oluşuyor. -DUr, -DIr, -Ur, -Ir eklerinin ayrıca, Tatarca, Karaimce, Kumukça, Nogayca ve Kırgızcadaki kullanımları üzerinde de durulmuş. İkinci, üçüncü ve dördüncü alt bölümler iştâşlık eki -ş, edilgenlik ve dönüşlülük ekleri -l ve -n'nin kullanımlarını içeriyor.

Beşinci bölümde *acığ-*, *erik-*, *kirik-* gibi eylemlerdeki -k eki üzerinde durulmuş. Son alt bölümde *aç-a-ğan* 'açan', *al-a-* 'yerine geçmek, yerini tutmak', *kes-e-ken* 'keskin', *kül-e-wçi* 'çok gülen', *tart-a-* 'çekmek' gibi yapılar da yer alan -A ekinin sıklık çatısı eki olup olmadığı tartışılmış.

Kıpçakçada geniş zamanın kuruluşunu inceleyen beşinci ana bölümde, çekimi etkileyen bütün sesbilgisel koşullar tek tek ele alınmış ve Kıpçakça eserlerdeki dağılımı gösterilmiş. Bu sesbilgisel koşullar şöyle sıralanabilir: 1. Ünlüyle biten eylemlerden sonra; 2. Ünsüzle biten eylemlerden sonra, 2.1. Tek heceli ve türememiş eylemlerden sonra, 2.1.1. -h, -s, -w, -k, -k, -η, -ç, -z, -ğ, -g, -y, -m, -p, -n, -ş ünsüzleri ile biten eylemlerden sonra, 2.1.2. -t ile biten eylemlerden sonra, 2.1.3. -r ile biten eylemlerden sonra, 2.1.4. -l ile biten eylemlerden sonra, 2.1.5. Çok heceli fakat türememiş ve tek heceli fakat türemiş (*sürt-* gibi) eylemlerden sonra; 2.2. Çok heceli ve türemiş eylemlerden sonra, 2.2.1. İştâşlık eki ile biten eylemlerden sonra, 2.2.2. Dönüşlülük ve edilgenlik ekleri ile biten eylemlerden sonra.

Altıncı ana bölümde Kıpçakça ulaç ekleri ve kullanılışları ele alınmış. Bu bölümde ulaç ekleri üç öbekte toplanmış: 1. -p'li ulaç ekleri: -p, -yUp, -yIp, -yUbAn, -Up, -Ip; 2. -y'li ulaç ekleri: -y, -yU, -yI; 3. Ünlüden oluşan ulaç ekleri: -A, -U, -I.

Son bölümde bütün veriler bir araya getirilerek Kıpçak ağızları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu ağızları belirlemede kullanılan ölçütler şunlardır: 1. -k eki, 2. -g eki, 3. -IğçI, 4. -DUr ve -Ur, 5. Ünlü ile biten eylemlerin geniş zaman çekimi, 6. -r ile biten eylemlerin geniş zaman çekimi, 7. Ünsüzle biten eylemlerin ulaç biçimleri, 8. Ünlüyle biten eylemlerin ulaç biçimleri. Bu biçimlerin sözkonusu dokuz eserde dağılımları karşılaştırılarak yakın ve uzak ağız ilişkisi de incelenmiştir.

Çalışmada ayrıca Kısaltmalar (683-688), Kaynakça (689-696) ve Kıpçakçada adlara gelen türetme eklerini içeren bir Dizin (697-698) yer alıyor. Kıpçakçada kullanılmış olan eylemleri tüm yönleriyle inceleyen bu çok ayrıntılı ve özenli çalışma, yalnız yapıbilgisi açısından değil, sesbilgisi ve kökenbilgisi açılarından da pek çok tartışma içeriyor, pek çok tartışmaya ışık tutuyor.

Emine Ceylan